

D. N.

5/2 1947

Propaganda för propagandan

Under det första världskriget framträdde, skriver den franske historikern Weill, ett egendomligt psykologiskt fenomen: "De krigande nationerna var alla övertygade om att deras regering försummade propagandan och att däremot fienden förstod att organisera den på ett effektivt sätt." Satsen är utan tvivel riktig; ett ledmotiv i den politiska debatten inom båda statsgrupperna var tron på den fientliga propagandans överlägsenhet. Med propaganda menade man härvid i regel — och menar väl fortfarande — dels spridning av oriktiga eller vilseledande sakuppgifter, dels en förkunnelse som söker vinna och påverka utan att bevisa, som alltså vädjar snarare till känslan och fantasin än till förnuftet och den självständiga reflexionen.

Denna benägenhet att tro på makten av motståndarens propaganda är i princip inte svår att förklara. Folk likaväl som enskilda vill gärna inför ett nederlag trösta sig med tanken att det icke är den egna förmågan som svikit. Egentligen har man varit överlägsen i fråga om väsentliga egenskaper, att man trots detta förlorar beror på en ädel svaghet, på ovilja att använda grova medel och på fiendens hänsynslösa användning av dessa medel. Den segerande har lyckats just genom sin moraliska underlägsenhet, han har lurat den som var förtjänt av segern.

Efter det första världskrigets slut blev denna tankegång en av den tys-

ka nationalismens stora tillgångar. Den kulminerade i dolkstötslegenden: Tyskland hade i själva verket aldrig besegrats, det hade kapitulerat på grund av att motståndsviljan undergrävts hos vissa folkgrupper, och detta berodde i sin tur på västmakternas propaganda. Inom kort trodde många att västfronten rivits upp av lord Northeliffes flygblad, icke av tanks och granater. Nederlaget var ett misstag, en orättvisa. Vad som behövdes för att göra tyskarna oöverbärliga var inre och yttre propaganda.

Hitler satte dessa föreställningar i system. Han propagerade för propagandan och för en propaganda av det grövsta slag. Förenkling och upprepning var huvudsaken. "Då propagandan icke uppvisar eller kan uppvisa något i och för sig nödvändigt, då dess uppgift ju likaväl som reklamaffischens består i att göra mängden uppmärksam på något, så måste den alltid främst vara inriktad på känslan och blott i mycket begränsad grad på det så kallade förståndet... Propagandan har att inställa sin andliga nivå med hänsyn till absorberingsfrågan hos de mest inskränkta bland dem till vilka den avser att rikta sig. Därför måste dess rent andliga nivå bli lägre ju större den mängd människor är som det gäller." Dessa satser ur "Min kamp" är representativa för nazismen. De blev snart representativa för en hel litteratur om propagandan.

Denna framgång för propagandans ideologi blev en följd av nazismens seger. Under intrycket av denna utformade en rad författare — stundom i arbeten av stort vetenskapligt värde — teorier om propagandans teknik och betydelse. Ofta överskattades i högsta grad de enkla påverkningsmedlens effektivitet. Det talades om regin vid de nazistiska mötena, om emblemens, fanornas och slagordens oemotståndliga kraft. Många svenskar kom hem från Tyskland med intrycket att nazismens framgångar var en följd av dess skicklighet i reklamens konst. I regel sade man sig själv vara immun mot så enkla suggestionsmedel, men betonade hur tillgängliga andra var för dem. Att nazismen under många år utan resultat använt samma teknik och att dess frammarsch direkt svarade mot den ekonomiska krisens skärpning beaktades inte på samma sätt som dessa lätt observerade ting. Den svenska staten och de svenska partierna uppmanades icke sällan att lära sig nazismens agitationsmetoder. Endast i detta tecken kunde man, sades det, hävda sig i tävlan om

själarna och rösterna. Till en del betingades denna inställning av populära strömningar inom filosofi och psykologi. Att upphöja det omedvetna och instinktiva på förnuftets bekostnad var modernt — en i mycket berättigad reaktion mot en överdriven äldre tro på människans rationalitet.

Under det andra världskriget har vi fått många bevis på propagandans betydelse, men framför allt har vi kanske blivit mera medvetna än förut om dess trots allt begränsade möjligheter. De företeelser som vi av erfarenhet känner till och de undersökningar om förhållandena som publicerats pekar i samma riktning: det är det faktiska händelseförloppet som främst påverkat åsikternas utveckling. Då Tyskland före kriget och under dess första skede vann, eller åtminstone tycktes vinna, relativt stor respekt och sympati i Sverige, berodde detta icke på propaganda, utan på framgångens övertygande makt. Beundran för de tyska segrarna smälte samman med ett slags självbevarelsedrift, som hos många — även personer på föga utsatta poster — stämde till anpassning och följsamhet. Att denna attityd så ofta färgades av verklig sympati berodde säkerligen till en del på tendensen att försköna det ofrånkomliga; endast få förenade tro på en tysk seger med oreserverad fruktan och avsky för den segerande. Ett annat faktum, som verkade i motsatt riktning och gjorde sig gällande allt starkare sedan krigslyckan vänt sig, var de tyska illgärningarna. Uppgifterna härom från grannländerna, de ockuperade områdena och Tyskland självt blev småningom så obestridliga och så allmänt spridda att de åstadkom nära nog allmän enighet i oviljan mot nazismen.

Att den rena propagandan icke fick större betydelse berodde på att den svenska debatten i stort sett förblev fri. Och de inskränkningar i denna frihet som genomfördes var jämförelsevis oväsentliga i den mån de blott avsåg att förhindra fientliga uttalanden om utländska makter eller personer. Verkligt farliga hade de blivit om man systematiskt slagit in på vägen att förbjuda spridning av uppgifter om faktiska förhållanden; denna väg beträddes blott vid några få tillfällen, såsom vid indragningen av en rad pressorgan med uppgifter om grymheter i Norge på våren 1942. I det hela fick fakta tala, och det var tillräckligt. Att kalla Hitler för mördare var överflödigt, då tidningarna fick tala om att han lät pina och döda tusentals oskyldiga.

Den propaganda som bygger på

falska sakuppgifter och känslomässiga appeller kan över huvud icke annat än i krisituationer, då omdömet förvirras, antas bli avgörande i en demokrati. Då yttrande- och pressfrihet existerar kan falskheten avslöjas, och denna risk avskräcker dem som icke låter sig påverkas av moraliska hänsyn. Appellerna till känslan genom reklamtekniska medel blir mindre väsentliga, då debatten genom den politiska miljön traditionellt blir inställd på att argumentera och övertyga. I diktaturen blir läget ett helt annat, ty då oppositionen undertrycks kan lögnen icke längre beivras och suggestionstekniken träder i stället för diskussionen.

I förhållandet mellan demokratier och diktaturer blir detta ett problem. Den öppenhet som kännetecknar demokratin kan utnyttjas av dess motståndare; alla missförhållanden kan dras fram och angräpas. Då diktaturen lever i mörker blir en kritik i detalj av dess metoder försvårad även i demokratin; den måste utgå från i viss mån osäkra och officiellt bestridda fakta. Det mesta som nazisterna presterade i fråga om förföljelse, tortyr och mord förblev rykten till dess de allierade efter intåget i Tyskland visade att sanningen var långt ohylligare än ryktena. Så mycket viktigare är det därför att generellt fastslå att diktaturen lever i och på propaganda och att även propagandan för propagandan därför är och måste vara en livsbetingelse för frihetsfientliga regimer.

42
71
71
40
227

40

71

71

Hed

Tanken på överflyttning av tyska barn till Sverige i viss omfattning kritiserar av Nils Thun i ett uppmärksammat inlägg i Vi:

Övervägande praktiska skäl talar för att hjälpen, liksom hittills, skall förläggas till Tyskland. För samma kostnad kan vi där bistå ett väsentligt större antal barn. F. ö. är det ytterst diskutabelt, om det verkligen är en human åtgärd att föra hit barn till det ombonade Sverige för att sedan, efter en tids omvårdnad, låta dem resa tillbaka igen till eländets boningar i Tyskland . . . I några tidningar har det förslaget framförts, att man skall ta hand om de föräldralösa barnen och låta dem som kommer hit stanna för alltid. Det är kanske det förnuftigaste alternativet, men inte ens det håller för en kritisk prövning. I detta fall bör man ju välja ut de friskaste och starkaste — en urvalsprincip, som klart strider mot alla dem som tillämpats i vår humanitära verksamhet, och för övrigt en mycket tvivelaktig hjälp till det tyska samhället.

Resonemanget kan verka förledande, men dess blottor är i själva verket påtagliga i den mån det är fråga om att för alltid överflytta vissa grupper av tyska barn till Sverige. Att det är billigare att ge ett barn ett mål mat i Tyskland än i Sverige är uppenbart, men denna invändning faller helt, om det gäller att för all framtid placera barnen i Sverige; den långvariga och fullständiga hjälp detta innebär kan varken ekonomiskt eller på annat sätt jämföras med tillfällig bespisning och annan hjälp i Tyskland. Då det talas om att de friskaste och starkaste måste utväljas och att detta strider mot den vanliga urvalsprincipen vid humanitär verksamhet bedras hr Thun

Hed

av de använda ordens tvetydighet. Ett barn kan naturligtvis konstitutionellt vara både friskt och starkt, trots att det på grund av bristande näring och skötsel för tillfället är svagt och sjukt och i största behov av hjälp. Den antydnda motsägelsen existerar alltså inte.

D · N

6/2 1947

Lesjöfors och skatterna

Den framställning av disponent Gerard De Geers eller snarare Lesjöfors bruks förmögenhets-, inkomst- och skatteförhållanden som i går refererades är sannolikt det mest belysande aktstycke som hittills framkommit i debatten om skatteberedningens förslag. Man har förut redogjort för skattetabellerna och i anslutning härtill diskuterat abstrakta exempel. Inför dylika redogörelser känner läsaren alltid en viss osäkerhet; dels misstänkes, ofta icke utan grund, att exemplen är valda för att ge goda utgångspunkter för kritik eller försvar av skatteförslaget, dels kan teoretiska fall aldrig påkalla samma intresse och väcka samma känsla av realitet som de konkreta och personliga fallen.

Disponent De Geer är en företagare av den typ som även enligt officiell socialdemokratisk uppfattning utför en gagnande verksamhet. Han har på egen hand drivit upp en in-

dustri och genom att satsa sina besparingar stadigt ökat rörelsens omfattning; hans företag är nu ett medelstort familjebolag med möjligheter till ytterligare utvidgning. Men dessa möjligheter blir, såsom klart och bindande bevisas, stäckta om det framlagda skatteförslaget går igenom. Företaget måste i så fall stagnera, och det kan i framtiden icke bevaras i sitt nuvarande skick.

Företagets aktiekapital är 1,8 miljoner. För att åskådliggöra läget kan man utgå från att hela detta kapital äges av G. De Geer; visserligen har denne icke alla aktier, men han äger i stället andra aktier och förmögenhetsobjekt. Skenbart är De Geers inkomster utomordentligt höga. Till en utdelning på aktierna av 108.000 kronor kommer 60.000 kronor i lön. Men enligt skatteförslaget skulle beskattningen på kapitalet och aktieutdelningen bli 3.000 kronor högre än denna utdelning, beskattningen av lönen beräknas till 28.000 kronor, och den kvarstående inkomsten blir blott 29.000 kronor. Att denna behållna inkomst icke är betydande för ägaren till och chefen för ett företag av denna storleksordning lär de flesta vara ense om. Och att med denna behållning bidra till företagets finansiering och utvidgning är uppenbart omöjligt.

Svårigheterna och riskerna ställs i hjärt belysning genom att en utvidgning av aktiekapitalet för att möjliggöra nya anläggningar varit påtänkt och redan börjat förberedas. Ett belopp av 600.000 kronor skulle ytterligare investeras. Lånet av detta belopp enligt 4 procents ränta drar en årlig utgift av 24.000 kronor. Med oförändrad utdelning på det högre aktiekapitalet skulle emellertid De Geers inkomster av detta ökas till 120.000 kronor, och därmed bleve hans skatt enligt förslaget omkring 135.000 kronor. Den önskvärda utvidgningens konsekvens bleve sålunda att De Geers behållna inkomst från verksamheten i Lesjöfors bleve omkring 16.000 kronor, dvs. ungefär en fjärdedel av hans lön som företagschef. Utvidgningen är alltså otänkbar; företaget måste av rena skatteskal inställa sin eljest naturliga expansion. Den väsentliga följden härav blir att en rad arbetstillfällen går förlorade och att en ökning av produktionen går om intet. Med utomordentlig klarhet markeras att i detta fall de skärpta skatterna blir till skada för landet och icke minst för den arbetarklass i vars tjänst finansministern anser sig verka. Om exempel mångfaldigas, uppstår en riktig bild av skatteförslagets ödesdiga verkningar.